

LIDT OM SLAGELSE OG RINGSTED UNDER KARL GUSTAV KRIGENE

AF

Aage Fasmer Blomberg.

Den 26. Februar 1658 afsluttedes i Roskilde den Krig med Sverige, som Danmark saa letsindigt havde styrtet sig ud i den foregaaende Sommer. $\frac{1}{3}$ af det gamle danske Rige blev ved den Lejlighed afstaaet til Sverige, et lemlæstet Danmark stod tilbage, hvis Fremtid maatte anses for meget mørk, hvad der ogsaa i høj Grad følte af de danske Underhandlere, af hvilke den ene, Rigsraaden Joachim Gersdorff, hviskede, medens han skrev: „Gid jeg ikke kunde skrive“.

Fredstraktaten gav bl. a. Karl X Gustav Ret til at lade sin Hær blive staaende i Danmark og der nyde fuld Forplejning hele Foraaret, lige til den 2. Maj. I Løbet af Foraaret forhandlede der om et Forbund mellem de nordiske Riger og om uklare Punkter i Fredstraktaten, og under disse Forhandlinger fæstnede det Indtryk sig hos Karl X Gustav, at Danmark søgte at vinde Tid for at alliere sig med hans øvrige Fjender, Brandenburg og Polen, og bitert fortrød han, at han havde ladet det slippe saa billigt; han tumlede med Planer om en ny Krig med Danmark, og trods Traktatens Bestemmelser lod han

en Del af sine Tropper blive liggende i Danmark efter den 2. Maj. Ganske vist gav han den 23. April 1658 Wrangel¹⁾ Ordre til at føre de svenske Tropper fra Sjælland til Fyn, men Wrangel maatte hverken rømme denne Ø eller den erobrede Fæstning Frederiksodde²⁾, det senere Fredericia.

Den 6. Juni 1658 rejste Karl X Gustav fra Göteborg til Flensborg, og i denne By holdt han 3 Uger senere en Række Møder, hvor han med sine Generaler og de tilstedeværende Rigsraader drøftede en eventuel Krig med Danmark, og den 15. Juli blev Beslutningen om Krigen taget i Oldesloe i Holsten³⁾, 3 Dage senere fik Wrangel Ordre til at indskibe Rytteriet fra Kiel til Korsør og gaa lige mod København, medens Fodfolket skulde sættes over fra Fyn til Sjælland.

Den 6. August forlod Flaaden Kiel, de fleste om Bord ventede, at den skulde gaa mod Polen eller Brandenburg; stor blev Overraskelsen, da Flaaden sejlede ind i Store Bælt, og den 7. August saa de forbavsede Borgere i Korsør Flaaden staa ind mod Byen.

En sørgelig Tid oprandt for de sjællandske Bønder og Borgere. Svenskerne brandskattede overalt og udkrev Bønderkarle til Hæren. Saaledes blev der allerede i September sendt 1600 sjællandske Bønderkarle til de svenske Østersøprovinser⁴⁾. Følgen heraf var da ogsaa, at Forbitrelsen mod Svenskerne bredte sig over hele Øen. Bekendt er de Smaakampe,

1) Sv. Rigsmarsk. og Rigsadmiral (1613–76).

2) D. R. H. IV p. 399 ff.

3) D. d. F. H. V p. 49.

4) D. d. F. H. V p. 57.

som sjællandske Bønder under Ledelse af Svend Poulsen Gønge havde med Svenskerne dels i de nordsjællandske Skove, dels i Skovene omkring Præstø. Var Bønderne haardt plagede, saa havde Borgerne det sandelig ikke bedre, de maatte underholde de svenske Tropper og stilledes over for det ene Krav efter det andet. Af alle Landets Købstæder var de sjællandske, der ogsaa sidst blev rømmet, uden Tvivl de mest medtagne. Roskilde, Køge og Helsingør betalte saaledes hver over 100,000 Rdl. til Svenskerne, Næstved 73,000 og Ringsted c. 27,000 Rdl.¹⁾ Hertil kommer saa, at Antallet af ødelagte Gaarde og Huse var fortvivlende stort, saaledes var i Slagelse ikke mindre end 115 Huse og Gaarde blevet ødelagt i Krigens Tid, i Skælskør var Antallet 70 og i Præstø c. 40, det gik især haardt ud over Byerne ved den alfare Vej, som f. Eks. Slagelse.

I Rigsarkivet findes en Pakke: Kongehuset, Ulrik Christian Gyldenløve 1645—1659, der tillige med Rigsmarsken Anders Billes Arkiv er blevet afleveret fra Sverige i 1929. Paa det svenske Omslag staar der: „Danska Handlingar, de flesta rörende Generalen“²⁾, men sikkert har kun en meget ringe Del af Pakkens Indhold noget at gøre med Ulrik Christian Gyldenløve. Saaledes indeholder f. Eks. Pakkens Læg 3. en Række Breve fra forskellige til Karl X Gustav, et fra Præsten i Dalum ved Odense³⁾,

1) D. d. F. H. V p. 96.

2) Ulrik Christian Gyldenløve (1630—58), Chr. IV.'s Søn blev i 1657 fanget af Svenskerne i Odense, hvor han laa syg, udmærkede sig under Københavns Belejring, men døde under denne.

3) Aar bog for Odense og Assens Amter 1931.

et fra Jørgen Rosenkrantz paa Herlufsholm¹⁾, et tredje fra Præsterne i Roskilde Len, men det, der interesserer os i denne Forbindelse, er nogle Breve fra Borgmester og Raad i Ringsted og Slagelse. Der er ialt 4, skrevet inden for Tidsrummet Efteraaret 1658—September 1659, 2 er fra Slagelse og 2 fra Ringsted. Brevene eller Bønskrifterne fra Slagelse er skrevet paa Dansk, medens de fra Ringsted er skrevet paa Tysk.

Bønskrifterne giver et levende Billede af Borgerenes Nød og Elendighed, begge Byer har lidt haardt, fordi de laa ved Hovedlandevej; den stadige Gennemmarsch af Hærafdelinger satte sig hver Gang Spor i Byen i Form af nye Byrder. For Landet som Helhed gælder det, at Befolkningen ved de store Landeveje led mest.

Disse Bønskrifter har sandsynligvis slet ikke haft noget med Ulrik Christian Gyldenløves Arkiv at gøre, men er senere i Tidernes Løb indlemmet deri.

Det første Brev fra Borgmester og Raad i Slagelse er dateret d. 31. August 1659 og gengives her i moderniseret Form.

Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Koning. Slagelse fattige Borgere og Indvaanere forarsages allerunderdanigst at andrage for Eders kongl. Maystt. deres nødvendige Anliggende og store Besværinger, som de haver haft og haver, og det paa korteligst som følger:

I. Vilde vi underdanigst føre højbemeldte kongl. Maystt. til Gemyt og Effertænkning, at denne By ligger paa Landstrøg (ved Landevej), och for faa Aar siden moxen Halvparten afbrændt, dog ligevel i alle Paabud og Udgifter takseres fuldkommen som tilforn. Lidet eller intet ansees store Indkvarteringer af stilleliggende og

¹⁾ Herlovianeren, Aug. og Dec. 1934.

uwisse. Og paa det kongl. Maystt. dog kan vide hvorudi det be-
 staar, er det i Penge efter følgende Specification forfattet.

II. Efter naadigst Paabud gav Slagelse Indvaanere
 i Brandskat Penge 2000 Rdl.

III. Straks paafulgte store stilleliggende Indkvarter-
 ring med Oberst Schönleben og hans Stabspersoner, som
 her oprettede det danske Regiment, kostede Byen over 2800 „
 og efter at Regimentet var oprettet, blev samme Oberst
 Byen kommanderet for Commandant, hvis Person med
 sit Følge og Heste, hvoraf en Del endnu her bestaar,
 haver kostet til Dato over 4790 „

IV. Efter Oberst Schönleben blev Byen komman-
 deret Kommissarii Gutzlōf, hvis Person, Følge og Heste
 haver kostet til Dato over 2630 „

V. Generalmajor Essen med sit Følge og Heste,
 som her en Tid lang var indkvarteret kostede Byen over 450 „

VI. Byen var belagt med en stor Hob kvæstede
 og syge Soldater, som haver kostet over 450 „

VII. Ordinansryttere, som dog havde deres assigne-
 rede Kvarter paa andre Steder, har kostet over 513 „

VIII. Durchzog baade kongl. Maystt.'s fremmede
 saa og grevelige Personer saavel og høje Officerer de-
 res Fortæring, som Byen for en stor Del er udi nogle
 hundrede Rdl. Gæld, hvilke for Armod's Skyld ikke
 nu kan betaales til den, som Fortæringen er sket hos.

IX. Efter Hr. Kammerpræsidentens skriftlige Ordre
 er paabuden her af Byen at forskaffe 555 Par Sko.

X. Til Korsørs Fortification er end efter bemeldte
 Hr. Kammerpræsidents skriftlige Ordre paalagt at huse
 og underholde 60 Mand, som koster ugentlig over 60
 Rdl.

XI. Er end nok efter hans Ordre under skedtlig
 Tider forskaffet til Lejren¹⁾ store Kvantiteter Materialier
 og endnu nyligen mere foruden en stor Andel til Kor-
 sørs Fortification.

XII. Haver Commissarii Gutzlōf med Grev Wal-
 dechs Sekretær forevist os i Gaar 2 kgl. Befalinger her

¹⁾ Den svenske Lejr ved Brønshøj.

Lidt om Slagelse og Ringsted.

21

og af Skelskør straks at forskaffe i rede Penge 1000 Rdl. og derforuden skriftlig paabuden med egen Haand maanedlig her af Byen at kontribuere 800 Rdl., som er umuligt at efterkomme eller bringe til Veje, hvilket er at betragte, idet en stor Deel maatte betale Brandskat med Kobber og andre var til Nicodemus Richter af Stralsund og blev eksekveret for en stor Deel deraf.

XIII. Ellers er ankommet en Sekretær fra Hr. Kammerpræsidenten med 2 Ryttere og er der at skulle affordre efter Ordre

400 Rdl.

XIV. Haver fattig Borgerskab og Indvaanere akkorderet med Commissarii Gutzlöf om 800 Tdr. Korn, efter Kornet er maalt, hvilket med al Underdanighed er næsten leveret, foruden 150 Tdr. Rug, som for hen er leveret, dog fordres der foruden 200 Tdr., ikke anseende den store Udlæg, skeet er med Proviant's Leverancer til dem hans Maystt. Skibsfolk og i andre adskillige Maader til Durchzeug af Krigsfolk continue.

XV. Besværges Byen over al Maade, som er tvært imod kongl. Maystt. naadigste Brev med Ægter og Rejser for alle Officerer og kgl. Betjente uden kgl. Pas, Besked og Ordre den meste Deel. Vi anseer hvad Tjeneste man maa gøre med Rejser til Korsør Proviant og Materialier fast daglig at didføre.

Begærende underdanigst eders kongl. Maystt. naadigst vil formilde den store maanedlige Pengekontribution. Og de 400 Rdl. Kammerpræsidenten forordner, maa efterlades, eftersom vi nylig 400 Rdl. til Graf Waldech haver udgivet. Det er os umuligt Penge at kunne tilvejebringe, formedelst al Næring er nederlagt og Byen saa meget er udarmet af de Maanedspenge kontinuerlig er udgivet fra første Obrist Schönleben, han fik Kvarter, som er ved 11 Maaneder. Slig kongl. Naade Gud Allermægtigste belønne vil, formoder herpaa naadig Svar.

Eders kongl. Maystt.

Underdanigst

Borgmester og Raad paa

Slagelse, d. 31.--8.--1659.

Byens Vegne.

Det naadige Svar, som man forventede i Slagelse, kom ikke saa hurtigt som ventet, den djærve Tone i Bønskriftet har maaske ikke helt behaget Karl X Gustav, nok er det, 3 Dage efter d. 2. September sender Borgmester og Raad et nyt Bønskrift af Sted af lignende Indhold som det tidligere, men Tonen er nu blevet mere ydmyg, mere indtrængende anmodes Kongen om Naade, der er ingen Pukken paa Aftaler, Bønskriftet beder om at maatte faa den maaendelige Kontribution af 300 Rdl. nedsat, som Kommissarius Gutzlōf har paabudt, samt blive fritaget for Kammerpræsidentens Krav om en Udbetaling paa 400 Rdl.

Hvad Resultatet af disse Bønskrifter blev, vides ikke, sandsynligvis har Byen intet opnaaet, og dog har Slagelse sikkert i allerhøjeste Grad været medtaget.

Ved Krigens Udbrud var Byens økonomiske Stilling ikke for god. Omkring St. Hans 1652 havde en mægtig Ildebrand hærget Byen. Ildens Opstaaen skyldtes en Pottemagerovn, og den bredte sig med rivende Fart, ialt brændte der 120 Huse og Gaarde¹⁾, mere end der blev ødelagt i hele Krigstiden, saa det er med god Grund, at Borgmester og Raad i det første Bønskrift henviser til den store Ildebrand. Regeringen blev da ogsaa nødsaget til at træde hjælpende til, den bevilgede Byen Skattefrihed i 3 Aar, men aabenbart har det ikke været tilstrækkeligt for den ulykkelige By, thi i September 1656 blev dens Skattefrihed yderligere forlænget i 3 Aar, men 3

1) Aarvog for Sorø Amt 1918 p. 108 f.

Maaneder senere forhøjedes de skattefri Aar til ikke mindre end 5 fra 1656 at regne¹⁾.

Følgelig har Byen langt fra været bragt paa Fode, da de svenske Tropper i August 1658 rykkede ind i Byen, men som det fremgaar af det første Bønskrift, tog Svenskerne intet Hensyn hertil ved Beregningen af Kontributioner og Brandskat.

Og efter Borgernes Opgivelse var det heller ikke Smaating, de maatte yde til den svenske Hær; nu kan man rolig gaa ud fra, at Borgmester og Raad helst maler alt graat i graat, men paa den anden Side har de sikkert af Frygt for en Undersøgelse ikke turdet overdrive alt for galt. Byen har da ogsaa ydet ialt 16,000 Rdl., en ganske anselig Sum, + Kontributioner af forskellig Art, men nye Krav om en maanedlig Kontribution af 800 Rdl. samt Kammerpræsidentens Krav om 400 Rdl. er faldet Borgmester og Raad for Brystet og har tvunget dem til at henvende sig til Kongen. Paastanden om, at det var umuligt for Byen at betale, begrundes med, at en Del af Borgerne har maattet betale Brandskatten med Kobber, medens andre har maattet laane.

At det virkelig har staaet slet til i Slagelse, bekræftes af et Brev fra den bekendte Præst i Slagelse, Peder Villadsen²⁾. Brevet er skrevet til Borgmesteren i Korsør, Casper Brandt³⁾, der aabenbart maa have staaet sig godt med Svenskerne, thi Peder Villadsen anmoder ham om at lægge et godt Ord ind hos

1) Friis: Bidrag til Slagelse Bys Historie.

2) Peder Villadsen (1605—1673), senere Biskop i Viborg, Medlem af Stændermødet 1660.

3) Casper Brandt † 1677, Epitafium i Korsør Kirke, se D. m. P. IX. Bd.

Kommandant Schönleben, saa denne kunde formaa Karl Gustav til at tage mildt paa Slagelse Borgere og, tilføjer han, specielt Præsterne, der skulde svare 50 Rdl. i Sølvskat, de 20 straks¹⁾).

Som sagt, vi ved ikke, hvad der kom ud af Borgmester og Raads Bønskrift eller af Peder Villadsens private Henvendelse, men en Fortegnelse af 22. Januar 1661 giver os et lille Bidrag til Belysning af Byens Tilstand. Borgerskabet angives at være „slet forarmet“, og Byen stod „for højt udi taksering“. 115 Gaarde nævnes som før omtalt at være øde, nedbrudte eller afbrændte, og Antallet af Husvilde sættes til 226²⁾).

Brevene fra Borgmester og Raad i *Ringsted* gør et helt andet Indtryk paa Læseren end de fra Slagelse. Medens der i de sidstnævnte værdigt og klogt gøres Rede for, hvad Byen har ydet, og dette yderligere bevises af de tørre Tal, saa er dette langt fra Tilfældet med de Ringstedbreve, disse gør et yderst klynkende Indtryk og er fulde af Jammer. Ethvert Forsøg paa en rolig og fast Optræden synes paa Forhaand at være opgivet, man overgiver sig betingelsesløst til Sejrherren, og naar disse Breve i Modsætning til Slagelsebrevene er skrevet paa Tysk, skyldes dette sikkert Haabet om derved at behage den tysktalende Karl X Gustav.

Rent psykologisk har det sikkert ogsaa spillet en Rolle, at Ringstedbrevene er skrevet før Stormen paa København, altsaa paa et Tidspunkt, hvor de fleste regnede med, at Danmark vilde bukke under; Sla-

1) Aar bog for Sorø Amt, IX, 1921 p. 5.

2) Fra Arkiv og Museum I p. 392.

gelsebrevene derimod hører til Tiden efter Stormen, og denne har sikkert i høj Grad medvirket til at hæve Stemningen ude i Landet. Det første Brev er udateret, men stammer sikkert fra Efteraaret 1658, da det af Brevet fremgaar, at Vinteren staar for Døren. Ligesom Borgerne i Slagelse gør man opmærksom paa, at Beliggenheden ved Landevejen har væltet Byrder over paa Byen, som andre Byer er fritaget for. Kun 3 eller 4 af Byens Borgere er nu i Stand til at kunne efterkomme de Krav, der stilles. Man anmoder om Lettelse af Indkvarteringsbyrden og om at slippe for Brandskatten paa 1200 Rdl., men især ønsker man dog, at den maanedlige Kontribution paa 400 Rdl. maa blive paalagt saaledes, at Borgerne „gegen diesen rauhen und harten winter“ maa nyde det tørre Brød og kunne blive i deres Huse.

I det andet Brev, der er dateret den 5. December 1658 og er endnu mere klynkende og indtrængende, fortæller Borgmester og Raad, hvorledes Byen har været besværet med Indkvartering og store Brandskatter, saaledes at der næsten ingen Levnedsmidler er i Byen, desuden har de daglig lidt Skade ved de gennemmarscherende Tropper, nu er det saa galt, at Borgerne midt i den haarde Vinter knapt har „trockenes Brot“ til sig selv, Hustruer og Børn; man anmoder derfor om Fritagelse for den resterende Brandskat, og om, at Indkvarteringsbyrden maa blive lettet, saa Borgerne ikke skal blive helt ruineret. Det forsikres, at hvad Borgerne hidtil har ydet, har de ydet med den bedste Vilje. Betegnende slutter Brevet da ogsaa med at nedkalde Himlens Velsignelse over Svenskekongen og med at ønske ham et langt Liv og Held og Lykke til hans Foretagender.

26 *Aage Fasmer Blomberg: Lidt om Slagelse og Ringsted.*

Naar man sammenligner de to Breve, ser man, at det i Tidsrummet mellem første og andet Brev alligevel er lykkedes de gode Borgere i Ringsted at betale en Del af Brandskatten, thi i det andet Brev er der kun Tale om den resterende Del af Brandskatten, der var paa 1200 Rdl.

Medens vi desværre ikke ved, hvad de Slagelseborgere fik ud af Ansøgningerne, saa ved vi fra anden Side, hvad Resultatet blev for Ringsteds Vedkommende, thi af en Indberetning fra Februar 1660 om, hvad Ringsted havde lidt i Krigstiden, fremgaar det, at Brandskatten er blevet betalt, og den maaendlige Kontribution paa 400 Rdl. er man heller ikke blevet fritaget for, den maatte man betale i 24 Maaneder, ialt 9,600 Rdl. Ringsteds hele Tab opgøres til 26,503³/₄ Rdl.¹⁾

Som man ser, fik man i Ringsted intet ud af at appellere til Kongens Følelser, man har sikkert faaet Afslag paa alt, hvad man bad om; ganske sikkert har Slagelse heller ikke faaet noget ud af at appellere til Kongens Fornuft. Man søgte at gøre indlysende, at hvor der intet var, der havde Kejseren mistet sin Ret.

Med Længsel har man i begge Byer ventet paa bedre Tider, og da Efterretningen om Sejren ved Nyborg i November 1659 bredte sig, har man med Utaalmoghighed ventet Befrielsen fra det haarde Tryk. Den lod imidlertid vente paa sig, og først efter Fredsslutningen i København 1660 forlod de sidste svenske Soldater Sjælland.

---

1) Arkiv og Museum I p. 400 ff.